Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Store Afdeling)

15. juli 2021 *

»Præjudiciel forelæggelse – beskyttelse af arbejdstagernes sikkerhed og sundhed – tilrettelæggelse af arbejdstiden – medlemmer af de væbnede styrker – EU-rettens anvendelighed – artikel 4, stk. 2, TEU – direktiv 2003/88/EF – anvendelsesområde – artikel 1, stk. 3 – direktiv 89/391/EØF – artikel 2, stk. 2 – militære aktiviteter – begrebet »arbejdstid« – periode med vagttjeneste – tvist vedrørende aflønning af arbejdstageren«

I sag C-742/19,

angående en anmodning om præjudiciel afgørelse i henhold til artikel 267 TEUF, indgivet af Vrhovno sodišče (øverste domstol, Slovenien) ved afgørelse af 10. september 2019, indgået til Domstolen den 10. oktober 2019, i sagen

B.K.

mod

Republika Slovenija (Ministrstvo za obrambo),

har

DOMSTOLEN (Store Afdeling),

sammensat af præsidenten, K. Lenaerts, vicepræsidenten, R. Silva de Lapuerta, afdelingsformændene J.-C. Bonichot, M. Vilaras, E. Regan og N. Piçarra samt dommerne T. von Danwitz, M. Safjan, D. Šváby, S. Rodin, K. Jürimäe, C. Lycourgos (refererende dommer), P.G. Xuereb, L.S. Rossi og I. Jarukaitis,

generaladvokat: H. Saugmandsgaard Øe,

justitssekretær: fuldmægtig R. Șereș,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 21. september 2020,

efter at der er afgivet indlæg af:

– B.K. ved odvetnik M. Pukšič,

– den slovenske regering ved A. Grum og A. Dežman Mušič, som befuldmægtigede,

* Processprog: slovensk.

– den tyske regering ved J. Möller og S. Eisenberg, som befuldmægtigede,

– den spanske regering ved S. Jiménez García, som befuldmægtiget,

– den franske regering ved A.-L. Desjonquères, E. de Moustier, N. Vincent, T. Stehelin og A. Ferrand, som befuldmægtigede,

– Europa-Kommissionen ved B. Rous Demiri, N. Ruiz García og M. van Beek, som befuldmægtigede,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 28. januar 2021,

afsagt følgende

Dom

1 Anmodningen om præjudiciel afgørelse vedrører fortolkningen af artikel 2 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/88/EF af 4. november 2003 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden (EUT 2003, L 299, s. 9).

2 Denne anmodning er blevet indgivet i forbindelse med en tvist mellem B.K. og Republika Slovenija (Ministrstvo za obrambo) (Republikken Slovenien (forsvarsministeriet)) vedrørende et løntillæg for overarbejde.

Retsforskrifter

EU-retten

Direktiv 76/207/EØF

3 Artikel 3, stk. 1, i Rådets direktiv 76/207/EØF af 9. februar 1976 om gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder for så vidt angår adgang til beskæftigelse, erhvervsuddannelse, forfremmelse samt arbejdsvilkår (EFT 1976, L 39, s. 40) bestemte:

»Anvendelsen af princippet om ligebehandling indebærer, at der ikke finder nogen forskelsbehandling sted på grundlag af køn, for så vidt angår adgangsvilkår, herunder udvælgelseskriterier, til stillinger og funktioner inden for enhver sektor eller erhvervsgren, og til alle niveauer i erhvervshierarkiet.«

Direktiv 89/391/EØF

4 Artikel 2 i Rådets direktiv 89/391/EØF af 12. juni 1989 om iværksættelse af foranstaltninger til forbedring af arbejdstagernes sikkerhed og sundhed under arbejdet (EFT 1989, L 183, s. 1) fastsætter:

»1. Dette direktiv finder anvendelse på alle former for private og offentlige aktiviteter (industri, landbrug, handel, administration, tjenesteydelser, undervisning, kulturel virksomhed, fritidsbeskæftigelse osv.).

2. Dette direktiv finder ikke anvendelse, når særlige forhold i tilknytning til visse specifikke aktiviteter i den offentlige tjeneste, f.eks. i de væbnede styrker eller inden for politiet, eller til visse specifikke aktiviteter i civilbeskyttelsestjenesterne på afgørende vis taler imod dets anvendelse.

I så fald skal det påses, at arbejdstagernes sikkerhed og sundhed sikres i videst muligt omfang i overensstemmelse med målsætningerne i dette direktiv.«

Direktiv 89/656/EØF

5 Artikel 1 i Rådets direktiv 89/656/EØF af 30. november 1989 om minimumsforskrifter for sikkerhed og sundhed i forbindelse med arbejdstagernes brug af personlige værnemidler under arbejdet (tredje særdirektiv i henhold til artikel 16, stk. 1, i direktiv 89/391/EØF) (EFT 1989, L 393, s. 18) bestemmer:

»1. Ved dette direktiv, som er tredje særdirektiv i henhold til artikel 16, stk. 1, i direktiv 89/391/EØF, fastsættes minimumsforskrifter for sikkerhed og sundhed i forbindelse med arbejdstagernes brug af personlige værnemidler under arbejdet.

2. Bestemmelserne i direktiv 89/391/EØF finder i fuld udstrækning anvendelse på hele det i stk. 1 nævnte område, dog med forbehold af strengere og/eller mere specifikke bestemmelser i nærværende direktiv.«

6 Dette direktivs artikel 2 er affattet således:

»1. I dette direktiv forstås ved personlige værnemidler alt udstyr, der er bestemt til at skulle bæres eller holdes af arbejdstageren for at beskytte mod en eller flere risici, som kan true vedkommendes sikkerhed eller sundhed under arbejdet, samt enhver form for tilbehør, der tjener dette formål.

2. Definitionen i stk. 1 omfatter ikke:

[…]

c) personlige værnemidler til militæret, politiet og andre ordensmyndigheder;

[…]«

Direktiv 2003/88

7 Artikel 1, stk. 3, første afsnit, i direktiv 2003/88 har følgende ordlyd:

»Dette direktiv finder anvendelse på alle former for private og offentlige aktiviteter som defineret i artikel 2 i direktiv 89/391/EØF, jf. dog nærværende direktivs artikel 14, 17, 18 og 19.«

8 Dette direktivs artikel 2 med overskriften »Definitioner« har følgende ordlyd:

»I dette direktiv forstås ved:

1) »arbejdstid«: det tidsrum, hvori arbejdstageren er på arbejde og står til arbejdsgiverens rådighed under udførelsen af sin beskæftigelse eller sine opgaver i overensstemmelse med national lovgivning og/eller praksis

2) »hvileperiode«: det tidsrum, der ikke er arbejdstid

[…]«

9 Det nævnte direktivs artikel 17, stk. 3, fastsætter:

»I overensstemmelse med stk. 2 i denne artikel kan artikel 3, 4, 5, 8 og 16 fraviges:

[…]

b) for vagt-, overvågnings- og døgnvagtaktiviteter, der er kendetegnet ved nødvendigheden af at beskytte goder og personer, f.eks. når der er tale om vagter, portnere eller vagtselskaber

c) for aktiviteter, der er kendetegnet ved nødvendigheden af at sikre kontinuerlige ydelser eller vedvarende produktion […]

[…]«

Direktiv 2013/35/EU

10 Artikel 1 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2013/35/EU af 26. juni 2013 om minimumsforskrifter for sikkerhed og sundhed i forbindelse med arbejdstagernes eksponering for risici på grund af fysiske agenser (elektromagnetiske felter) (20. særdirektiv i henhold til artikel 16, stk. 1, i direktiv 89/391/EØF) og om ophævelse af direktiv 2004/40/EF (EUT 2013, L 179, s. 1) bestemmer:

»1. Ved dette direktiv, som er det 20. særdirektiv i henhold til artikel 16, stk. 1, i direktiv 89/391/EØF, fastsættes minimumskrav til beskyttelse af arbejdstagerne mod risici for deres sundhed og sikkerhed, som opstår eller kan opstå som følge af eksponering for elektromagnetiske felter under arbejdet.

[…]

6. Med forbehold af strengere eller mere specifikke bestemmelser i dette direktiv, finder direktiv 89/391/EØF fortsat fuldt ud anvendelse på hele det i stk. 1 nævnte område.«

11 Dette direktivs artikel 10, stk. 1, bestemmer:

»Som undtagelse fra artikel 3, men med forbehold af artikel 5, stk. 1, gælder følgende:

[…]

b) medlemsstaterne kan tillade, at der gennemføres et tilsvarende eller mere specifikt beskyttelsessystem for personale, der arbejder i operationelle militære anlæg eller er involveret i militæraktiviteter, herunder deltager i fælles internationale militærøvelser, forudsat at sundhedsskadelige virkninger og sikkerhedsrisici forebygges

[…]«

Slovensk ret

12 Artikel 46 i Kolektivna pogodba za javni sektor (kollektiv overenskomst for offentligt ansatte) bestemte i den affattelse, der finder anvendelse på tvisten i hovedsagen (Uradni list RS, nr. 57/2008 ff.), at offentligt ansatte har ret til et vederlag for tilkaldevagter på 20% af timelønnen for grundlønnen, uden at disse tilkaldevagtsperioder betragtes som arbejdstid.

13 Følgende fremgik af betragtningerne til denne kollektive overenskomst:

»Tilkaldevagt indebærer, at den offentligt ansatte kan kontaktes, således at vedkommende om nødvendigt kan tage på arbejde uden for sin arbejdstid. Tilkaldevagt skal pålægges skriftligt. Vederlaget for tilkaldevagt er det samme, uanset om den offentligt ansatte kan kontaktes om dagen, om natten, på en arbejdsdag, om søndagen, på en helligdag eller på en dag, som ved lov er anerkendt som fridag.«

14 Artikel 5 i Zakon o obrambi (lov om forsvar) af 20. december 1994 (Uradni list RS, nr. 82/94) i den affattelse, der finder anvendelse på tvisten i hovedsagen (herefter »ZObr«), fastsætter i nr. 14, at militærpersonale i denne lovs forstand er en person, som udfører militærtjeneste, og præciserer i nr. 14a, at arbejdstageren i henhold til denne lov er den militære eller civile person, som udøver sin erhvervsaktivitet i hæren, eller en anden person, som opfylder sine administrative eller tekniske opgaver i ministeriet.

15 Ifølge ZObr's artikel 51 kan militærpersonale under visse omstændigheder anvende våben i forbindelse med udøvelsen af vagttjeneste.

16 ZObr's artikel 97č vedrørende vagttjenesten har følgende ordlyd:

»(1) Vagttjenesterne har som hovedregel en uafbrudt varighed af 24 timer.

(2) Militærpersonale, som udfører vagttjeneste, anses for arbejdstagere med opdelt arbejdstid. De timer, hvorunder de ikke udfører noget faktisk arbejde, medregnes ikke i arbejdstiden, men anses for tilkaldevagt på arbejdsstedet.

(3) Det daglige arbejde under vagttjenesten kan ikke overstige 12 timer. Militærpersonalets arbejdstid kan undtagelsesvist forlænges i nødstilfælde eller med henblik på afslutningen af en allerede påbegyndt opgave, men i dette tilfælde anses de arbejdstimer, der ydes ud over de 12 timers arbejde, der allerede er ydet, for at være overarbejde.

(4) Vagttjenesten kan vare uafbrudt i indtil syv dage. Militærpersonale har ret til hvilepause på det sted, hvor de udfører vagttjenesten, således at 12 timer anses for at være almindeligt arbejde, og de øvrige 12 timer anses for at være tilkaldevagt.«

17 ZObr's artikel 97e vedrørende tilkaldevagt har følgende ordlyd:

»(1) Tilkaldevagt er den tid, hvor arbejdstageren skal stå til rådighed for at udføre arbejde på arbejdsstedet, på et af arbejdsgiveren anvist sted eller i hjemmet.

(2) Tilkaldevagten medregnes ikke i den ugentlige eller månedlige arbejdstid. Såfremt arbejdstageren reelt skal arbejde under tilkaldevagten, medregnes denne effektive arbejdstid i den ugentlige eller månedlige arbejdstid.

(3) Ministeren fastlægger de situationer, hvori der kan pålægges tilkaldevagt på arbejdsstedet, på et af arbejdsgiveren anvist sted eller i hjemmet, og de nærmere regler herfor. Tilfældene og gennemførelsesreglerne for tilkaldevagten i hæren fastlægges af forsvarschefen.

(4) Tilkaldevagt på et af arbejdsgiveren anvist sted sidestilles med tilkaldevagt på arbejdsstedet.«

18 Pravila službe v Slovenski vojski (bekendtgørelse om tjeneste i den slovenske hær) (Uradni list RS, nr. 84/09) definerer begrebet »vagttjeneste« på følgende måde:

»Vagttjeneste anses for at være en kampopgave i fredstid […], hvor en soldat i vagttjeneste ligeledes kan gøre brug af våben og dødbringende styrke i overensstemmelse med bestemmelserne i ZObr's artikel 51. Vagttjenesten foretages i blokke af tid (inden for en periode på syv dage med permanent tilstedeværelse, dvs. 24 timer pr. dag på arbejdsstedet) med henblik på en hensigtsmæssig tilrettelæggelse af arbejdet. Vagttjeneste tilrettelægges af militærenheden, som ligeledes sikrer, at personer inden for samme enhed pålægges arbejdsopgaven med hensyn til at varetage vagttjenesterne ligeligt. Vagttjenesten har en særlig militær og strategisk betydning. Sikring af det kontinuerlige operative beredskab er en grundlæggende opgave for hæren i fredstid. For at sikre en tilstrækkelig grad af parathed i fredstid varetager hæren de faste styrker og faste foranstaltninger for at gribe ind. De faste styrker gør det muligt at sikre en uafbrudt kapacitet og hærens muligheder for at deltage militært og ikke-militært på landjorden, i havet og i luften i Republikken Slovenien. Forsvarsstyrkerne udgør en del af de faste styrker.

Vagttjenesten varetages af en væbnet enhed eller en militær gruppe, som sikrer den fysiske beskyttelse af personer, anlæg, aktiver og territoriet. […]

De generelle forpligtelser for de personer, der gør vagttjeneste, er at beskytte og årvågent forsvare det, der er betroet dem (anlæg, personer osv.), ikke lade deres våben ude af syne og til stadighed være rede til at gøre brug af dem, ikke at forlade vagtposten, indtil en person har afløst dem, ikke tillade nogen, bortset fra en overordnet, en næstkommanderende eller en øverstkommanderende for vagttjenesten, en vagthavende officer eller en ansvarlig for overvågningen, at nærme sig vagtposten eller den beskyttede bygning eller at færdes på et forbudt område. De personer, der gør vagttjeneste, skal desuden anholde disse personer, således som det er fastsat for visse vagtposter, og opretholde kontakten og kun kommunikere med den øverstkommanderende for vagttjenesten og de øvrige vagtorganer, og underrette den øverstkommanderende for vagttjenesten i tilfælde af forstyrrelser eller ved brand i nærheden, når der foreligger en trussel mod den beskyttede genstand eller styrkerne på grund af naturkatastrofer eller andre katastrofer, når de bliver syge eller har behov for nogen anden form for bistand.

Sikkerhedsstyrkerne skal garantere sikkerheden for anlæg, dokumenter, personer, våben og militært udstyr, ammunition og andet materiel mod forskellige former for trusler. […]«

Tvisten i hovedsagen og de præjudicielle spørgsmål

19 I perioden fra februar 2014 til juli 2015 udførte B.K. i sin egenskab af underofficer i den slovenske hær en uafbrudt »vagttjeneste« på syv dage om måneden, hvor han skulle kunne kontaktes og altid være til stede på den kaserne, hvor han gjorde tjeneste. Denne »vagttjeneste« omfattede både perioder, hvor B.K. skulle udøve en reel overvågningsaktivitet, og perioder, hvor han kun var forpligtet til at stå til rådighed for sine overordnede. I tilfælde af en uanmeldt ankomst fra militærpolitiet, et tilsyn eller et indsatshold var han forpligtet til at notere ankomsten på registreringsformularen og udføre de opgaver, som han blev pålagt af sine overordnede.

20 Forsvarsministeriet var af den opfattelse, at otte timer for hver af disse dage med »vagttjeneste« skulle anses for arbejdstid, således at det betalte B.K. den tilsvarende almindelige løn for disse otte arbejdstimer. Med hensyn til de øvrige timer modtog B.K. kun et vederlag for tilkaldevagten på 20% af grundlønnen.

21 B.K. anlagde sag ved de slovenske retsinstanser med påstand om, at han skulle aflønnes for overarbejde for de timer, hvor han under »vagttjenesten« ikke havde udført nogen reel aktivitet for sin arbejdsgiver, men var blevet pålagt at stå til rådighed for sine overordnede på kasernen, og befandt sig langt væk fra sin bopæl og sin familie.

22 Da han ikke fik medhold i sit søgsmål i første instans og efter appel, iværksatte B.K. revisionsappel ved den forelæggende ret.

23 Den forelæggende ret har for det første anført, at i henhold til artikel 1, stk. 3, i direktiv 2003/88, sammenholdt med artikel 2 i direktiv 89/391, finder direktiv 2003/88 ikke anvendelse, når særlige forhold i tilknytning til visse specifikke aktiviteter i den offentlige tjeneste på afgørende vis taler imod dets anvendelse. Den forelæggende ret er med henvisning til dom af 5. oktober 2004, Pfeiffer m.fl. (C-397/01 – C-403/01, EU:C:2004:584), af den opfattelse, at denne undtagelse kun er blevet fastsat med det formål at sikre, at de tjenester, der er uundværlige for beskyttelsen af sikkerhed og sundhed samt den offentlige orden i tilfælde af alvorlige omstændigheder af exceptionelt omfang – og når det ikke er muligt at planlægge indsats- og redningsmandskabets arbejdstid – fungerer.

24 Den forelæggende ret har anført, at B.K. i det foreliggende tilfælde har udført sit almindelige arbejde, dvs. »vagttjeneste« i fredstid regelmæssigt, uden at der i den i hovedsagen omhandlede periode har foreligget den mindste uforudsigelige omstændighed eller den mindste usædvanlige begivenhed. Ifølge den forelæggende ret var det således på ingen måde umuligt at planlægge den pågældendes arbejdstid.

25 Den forelæggende ret ønsker imidlertid oplyst, om den i artikel 2 i direktiv 89/391 fastsatte undtagelse generelt kan påberåbes med hensyn til militærpersonale i fredstid og arbejdstagere inden for forsvarssektoren.

26 Såfremt det forudsættes, at direktiv 2003/88 finder anvendelse i det foreliggende tilfælde, ønsker den forelæggende ret for det andet oplyst, om de perioder, hvor B.K. under sin »vagttjeneste« ikke udøvede nogen reel aktivitet for sin arbejdsgiver, men var forpligtet til at forblive inden for kasernens område og stå til rådighed for sine overordnede, skal anses for at være »arbejdstid« som omhandlet i dette direktivs artikel 2.

27 Efter at have fremhævet, at dette spørgsmål ville kunne besvares bekræftende, har den forelæggende ret anført, at sådanne perioder i slovensk ret er udelukket fra arbejdstiden på samme måde som perioder, hvor et medlem af militærpersonalet har pligt til at forblive på sin bopæl, og at der er fastsat samme lønniveau for disse to perioder, hvilket ifølge den forelæggende ret ikke er i overensstemmelse med direktiv 2003/88.

28 På denne baggrund har Vrhovno sodišče (øverste domstol, Slovenien) besluttet at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

»1) Finder artikel 2 i direktiv [2003/88] ligeledes anvendelse på arbejdstagere, der virker inden for forsvarssektoren, dvs. på militærpersonale, som udøver [vagttjeneste] i fredstid?

2) Er artikel 2 i direktiv [2003/88] til hinder for en national lovgivning, hvorefter tilkaldevagt på arbejdsstedet eller på et [anvist] sted (men ikke i hjemmet) for arbejdstagere, som virker i forsvarssektoren, eller tilstedeværelsen af militærpersonale, der arbejder i forsvarssektoren, under [vagttjeneste], hvorunder dette militærpersonale ikke udfører noget [reelt] arbejde, men skal opholde sig fysisk på kasernen, ikke medregnes i arbejdstiden?«

De præjudicielle spørgsmål

Formaliteten

29 Med de præjudicielle spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om visse perioder, hvorunder både militærpersonale og civilt personale, der er beskæftiget inden for forsvarssektoren, har pligt til at stå til rådighed for deres overordnede, hvis der er behov for det, kan anses for at være »arbejdstid« som omhandlet i dette direktivs artikel 2.

30 Det er imidlertid ubestridt, at tvisten i hovedsagen udelukkende vedrører et medlem af militærpersonalet. Det skal derfor konstateres, at for så vidt som de præjudicielle spørgsmål vedrører situationen for civilt personale, der er beskæftiget inden for forsvarsområdet, savner de enhver forbindelse med genstanden i hovedsagen, og skal dermed i henhold til fast retspraksis afvises (dom af 2.2.2021, Consob, C-481/19, EU:C:2021:84, præmis 29 og den deri nævnte retspraksis).

Det første spørgsmål

31 Indledningsvis bemærkes, at det af Domstolens faste praksis fremgår, at det som led i den samarbejdsprocedure mellem de nationale retter og Domstolen, som er indført ved artikel 267 TEUF, tilkommer denne at give den nationale ret et hensigtsmæssigt svar, som sætter den i stand til at afgøre den tvist, der verserer for den. Ud fra dette synspunkt påhviler det Domstolen efter omstændighederne at omformulere de spørgsmål, den forelægges. Domstolen kan desuden inddrage EU-retlige regler, som den nationale ret ikke har henvist til i sine spørgsmål (dom af 7.8.2018, Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, præmis 34 og den deri nævnte retspraksis).

32 I denne henseende bemærkes for det første, at med henblik på at afgøre, om artikel 2 i direktiv 2003/88, således som den forelæggende ret ønsker oplyst, finder anvendelse på en vagttjeneste, der udføres af et medlem af militærpersonalet i fredstid, såsom den »vagttjeneste«, der udføres af

B.K. på de betingelser, der er nævnt i nærværende doms præmis 19, skal det undersøges, om en sådan beskæftigelse er omfattet af anvendelsesområdet for dette direktiv, som ikke er fastsat i direktivets artikel 2, men i dets artikel 1, stk. 3.

33 For det andet tager den forelæggende ret udgangspunkt i den forudsætning, at tvisten i hovedsagen er omfattet af EU-rettens anvendelsesområde. For så vidt som denne tvist imidlertid vedrører et medlem af militærpersonalet, skal det indledningsvis undersøges, om det forholder sig således – som den franske og den spanske regering har gjort gældende – at EU-retten ikke har til formål at regulere tilrettelæggelsen af arbejdstiden for militærpersonale, idet denne tilrettelæggelse henhører under organiseringen af medlemsstaternes væbnede styrker, som i sagens natur er udelukket fra EU-rettens anvendelsesområde i overensstemmelse med artikel 4, stk. 2, TEU.

34 Med henblik på at give den forelæggende ret et hensigtsmæssigt svar, som sætter den i stand til at afgøre den tvist, der er indbragt for den, skal det første spørgsmål under disse omstændigheder omformuleres således, at denne ret med dette spørgsmål nærmere bestemt ønsker oplyst, om artikel 1, stk. 3, i direktiv 2003/88, sammenholdt med artikel 4, stk. 2, TEU, skal fortolkes således, at den vagttjeneste, som udøves af et medlem af militærpersonalet i fredstid, er udelukket fra dette direktivs anvendelsesområde.

35 For det første skal det efterprøves, om artikel 4, stk. 2, TEU kræver, at samtlige medlemmer af de væbnede styrker udelukkes fra EU-rettens anvendelsesområde og navnlig fra anvendelsesområdet for reglerne om tilrettelæggelse af arbejdstiden.

36 I henhold til nævnte artikel 4, stk. 2, respekterer Unionen dels medlemsstaternes lighed over for traktaterne samt deres nationale identitet, som den kommer til udtryk i deres grundlæggende politiske og forfatningsmæssige strukturer, dels deres centrale statslige funktioner, herunder sikring af statens territoriale integritet, opretholdelse af lov og orden samt beskyttelse af den nationale sikkerhed. Samme bestemmelse præciserer, at den nationale sikkerhed forbliver den enkelte medlemsstats eneansvar.

37 I denne henseende skal det bemærkes, at hovedopgaverne for medlemsstaternes væbnede styrker, som består i opretholdelse af statens territoriale integritet og beskyttelse af den nationale sikkerhed, er udtrykkeligt anført blandt de centrale statslige funktioner, som Unionen skal respektere i henhold til artikel 4, stk. 2, TEU.

38 Det fremgår i øvrigt af Domstolens praksis, at EU-retten ikke som sådan regulerer medlemsstaternes valg for så vidt angår organiseringen af de væbnede styrker, idet formålet hermed er landets forsvar eller forsvaret af medlemsstaternes væsentlige interesser (jf. i denne retning dom af 11.3.2003, Dory, C-186/01, EU:C:2003:146, præmis 35).

39 Når dette er sagt, følger det ikke af den omstændighed, at Unionen skal respektere de centrale statslige funktioner, der er fastsat i artikel 4, stk. 2, TEU, at medlemsstaternes beslutninger om organiseringen af deres væbnede styrker falder uden for EU-rettens anvendelsesområde, navnlig når der er tale om regler om tilrettelæggelse af arbejdstiden.

40 Det følger nemlig af Domstolens faste praksis, at selv om det alene tilkommer medlemsstaterne at fastsætte deres væsentlige sikkerhedsinteresser og at træffe de nødvendige foranstaltninger til at opretholde deres indre og ydre sikkerhed, herunder beslutninger om organiseringen af deres væbnede styrker, kan alene den omstændighed, at en national foranstaltning er blevet truffet

med henblik på at beskytte den nationale sikkerhed, ikke medføre, at EU-retten ikke finder anvendelse, og fritage medlemsstaterne fra at sikre den nødvendige overholdelse af denne ret (jf. i denne retning dom 26.10.1999, Sirdar, C-273/97, EU:C:1999:523, præmis 15, af 11.1.2000, Kreil, C-285/98, EU:C:2000:2, præmis 15, og af 6.10.2020, Privacy International, C-623/17, EU:C:2020:790, præmis 44 og den deri nævnte retspraksis). Det samme gælder nationale foranstaltninger, der er vedtaget med henblik på at beskytte en medlemsstats territoriale integritet.

41 Som generaladvokaten i det væsentlige har anført i punkt 44 og 45 i forslaget til afgørelse, modsiges denne konstatering i øvrigt ikke af dom af 11. marts 2003, Dory (C-186/01, EU:C:2003:146).

42 Mens indførelsen af obligatorisk værnepligt, som var omhandlet i den sag, der gav anledning til denne dom, ikke udgør et spørgsmål, der er omfattet af EU-retten, er tilrettelæggelsen af arbejdstiden et område, som i henhold til artikel 153, stk. 2, TEUF er blevet harmoniseret ved direktiv 2003/88.

43 Selv om det forhold, at Unionen skal respektere centrale statslige funktioner, ikke indebærer, at tilrettelæggelsen af arbejdstiden for militærpersonale fuldstændigt falder uden for EU-rettens anvendelsesområde, forholder det sig ikke desto mindre således, at artikel 4, stk. 2, TEU kræver, at anvendelsen af de EU-retlige regler om denne tilrettelæggelse på militærpersonale ikke må hindre den rette gennemførelse af disse centrale funktioner. Disse regler kan derfor ikke fortolkes på en sådan måde, at de forhindrer de væbnede styrker i at udføre deres opgaver, og at de følgelig bringer de centrale statslige funktioner i fare, som består i opretholdelsen af statens territoriale integritet og beskyttelse af den nationale sikkerhed.

44 Det følger heraf, at der i EU-retten skal tages behørigt hensyn til de særlige forhold, som hver enkelt medlemsstat tillægger de væbnede styrkers funktioner, at disse særlige forhold bl.a. følger af det særlige internationale ansvar, som denne medlemsstat har påtaget sig, af de konflikter eller trusler, som den står over for, eller af den geopolitiske kontekst, som denne medlemsstat udvikler sig i.

45 Anvendelsen af de EU-retlige bestemmelser, og nærmere bestemt bestemmelserne om tilrettelæggelse af arbejdstiden, kan således ikke hindre gennemførelsen af de specifikke opgaver, som hver enkelt medlemsstat, henset til egne forpligtelser og ansvar, overdrager til sine væbnede styrker med henblik på at opretholde sin territoriale integritet eller beskytte sin nationale sikkerhed.

46 Det følger af samtlige ovenstående betragtninger, at artikel 4, stk. 2, TEU ikke bevirker, at tilrettelæggelsen af arbejdstiden for al militærpersonale er udelukket fra EU-rettens anvendelsesområde.

47 For det andet skal det bemærkes, at direktiv 2003/88 har til formål at fastsætte minimumsforskrifter med henblik på at forbedre arbejdstagernes leve- og arbejdsvilkår ved indbyrdes tilnærmelse af de nationale bestemmelser med hensyn til bl.a. arbejdstidens længde. Denne harmonisering på EU-plan af arbejdstidens tilrettelæggelse har til formål at garantere en bedre beskyttelse af arbejdstagernes sikkerhed og sundhed ved at sikre dem bl.a. minimale daglige og ugentlige hvileperioder og passende pauser og ved at fastsætte en maksimumsgrænse for den ugentlige arbejdstid (dom af 9.3.2021, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, EU:C:2021:182, præmis 25 og den deri nævnte retspraksis).

48 I øvrigt præciserer bestemmelserne i direktiv 2003/88 den grundlæggende ret til en begrænsning af den maksimale arbejdstid og til de daglige og ugentlige hvileperioder, der er fastsat udtrykkeligt i artikel 31, stk. 2, i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder (herefter »chartret«), og de skal følgelig fortolkes i lyset af denne sidstnævnte bestemmelse (dom af 17.3.2021, Academia de Studii Economice din Bucureşti, C-585/19, EU:C:2021:210, præmis 37 og den deri nævnte retspraksis). Det følger navnlig deraf, at disse bestemmelser ikke må fortolkes strengt til skade for de rettigheder, som en arbejdstager kan udlede af dette direktiv (dom af 9.3.2021, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, EU:C:2021:182, præmis 27 og den deri nævnte retspraksis).

49 Det fremgår i denne forbindelse af Domstolens faste praksis, at med henblik på anvendelsen af direktiv 2003/88 skal begrebet »arbejdstager« defineres på grundlag af objektive kriterier, som karakteriserer ansættelsesforholdet med hensyn til de berørte personers rettigheder og pligter. Det væsentligste kendetegn ved et ansættelsesforhold er imidlertid, at en person i en vis periode præsterer ydelser mod vederlag for en anden og efter dennes anvisninger. Det følger heraf, at et ansættelsesforhold forudsætter et underordnelsesforhold mellem arbejdstageren og dennes arbejdsgiver. Et sådant underordnelsesforhold skal vurderes i hvert enkelt tilfælde under hensyntagen til alle de omstændigheder, der kendetegner forholdet mellem parterne (dom af 20.11.2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, præmis 41 og 42 og den deri nævnte retspraksis).

50 I det foreliggende tilfælde er det ubestridt, at B.K. i løbet af den i hovedsagen omhandlede periode modtog løn og som underofficer i den slovenske hær befandt sig i et underordnelsesforhold i forhold til sin arbejdsgiver som omhandlet i den foregående præmis. Heraf følger, at direktiv 2003/88 som udgangspunkt finder anvendelse på hans situation.

51 For det tredje skal det afgøres, om de væbnede styrkers aktiviteter generelt – eller i det mindste nogle af disse – skal udelukkes fra anvendelsesområdet for direktiv 2003/88 i henhold til direktivets artikel 1, stk. 3, sammenholdt med artikel 4, stk. 2, TEU.

52 Artikel 1, stk. 3, i direktiv 2003/88 definerer dette direktivs anvendelsesområde ved henvisning til artikel 2 i direktiv 89/391. I henhold til dette direktivs artikel 2, stk. 1, finder dette anvendelse på »alle former for private og offentlige aktiviteter«.

53 Artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391 fastsætter imidlertid, at direktivet ikke finder anvendelse, når særlige forhold i tilknytning til visse specifikke aktiviteter i den offentlige tjeneste, bl.a. i de væbnede styrker, eller til visse specifikke aktiviteter i civilbeskyttelsestjenesterne på afgørende vis taler imod dets anvendelse, og direktivets artikel 2, stk. 2, andet afsnit, præciserer, at i så fald skal arbejdstagernes sikkerhed og sundhed sikres i videst muligt omfang i overensstemmelse med målsætningerne i nævnte direktiv.

54 Det skal derfor afgøres, om de aktiviteter, som udøves af de væbnede styrker generelt – eller i det mindste nogle af disse – skal udelukkes fra anvendelsesområdet for direktiv 2003/88 med den begrundelse, at de er omfattet af undtagelsen i artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391, idet der skal tages behørigt hensyn til nødvendigheden af at fortolke det nævnte anvendelsesområde i lyset af artikel 4, stk. 2, TEU.

55 Det fremgår af Domstolens praksis, at artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391 skal fortolkes på en måde, der begrænser dens rækkevidde til det, der er strengt nødvendigt for at varetage de interesser, som denne undtagelse giver medlemsstaterne adgang til at beskytte (dom af 5.10.2004, Pfeiffer m.fl., C-397/01 – C-403/01, EU:C:2004:584, præmis 54, og af 30.4.2020, Készenléti Rendőrség, C-211/19, EU:C:2020:344, præmis 32).

56 Det kriterium, der i artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391 anvendes til at udelukke visse aktiviteter fra dette direktivs anvendelsesområde og dermed fra anvendelsesområdet for direktiv 2003/88, støttes i øvrigt ikke på arbejdstagernes tilhørsforhold overordnet set til en af de sektorer inden for den offentlige tjeneste, der er omfattet af denne bestemmelse, men er udelukkende støttet på visse specifikke aktiviteters særlige forhold, når disse aktiviteter udøves af arbejdstagere fra de sektorer, der er omfattet af denne bestemmelse, idet aktiviteternes specifikke art begrunder en undtagelse til reglerne om beskyttelse af arbejdstagernes sikkerhed og sundhed, fordi det er absolut nødvendigt at garantere en effektiv beskyttelse af samfundet (dom af 20.11.2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, præmis 55 og den deri nævnte retspraksis).

57 Den omstændighed, at specifikke aktiviteter på grund af deres art ikke kan undergives en planlægning af arbejdstiden, udgør et af de særlige forhold i tilknytning til disse specifikke aktiviteter, som i henhold til artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391 begrunder en undtagelse til reglerne om beskyttelse af arbejdstageres sikkerhed og sundhed (dom af 20.11.2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, præmis 64 og den deri nævnte retspraksis).

58 Artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391 gør det således muligt at bevare effektiviteten af de specifikke aktiviteter i den offentlige tjeneste, hvis kontinuitet er uundværlig med henblik på at sikre den effektive udøvelse af statens væsentlige funktioner. Dette krav om kontinuitet skal imidlertid vurderes under hensyn til de særlige forhold i tilknytning til den pågældende aktivitet (dom af 20.11.2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, præmis 65 og 66 og den deri nævnte retspraksis).

59 I denne forbindelse har Domstolen for det første fastslået, at kravet om kontinuitet i de aktive tjenester inden for sundhed, sikkerhed og offentlig orden ikke er til hinder for, at disse tjenesters aktiviteter, når de finder sted under normale vilkår, kan organiseres, herunder for så vidt angår de ansattes arbejdstid, idet undtagelsen i artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391 alene finder anvendelse på sådanne tjenester under omstændigheder af ekstraordinær karakter, såsom naturkatastrofer eller teknologiske katastrofer, attentater eller større ulykker, som kræver, at der træffes foranstaltninger, der er absolut nødvendige til beskyttelsen af befolkningens liv, sundhed og sikkerhed, og hvor det ikke ville være muligt at udføre foranstaltningerne på hensigtsmæssig vis, hvis alle reglerne i direktiv 2003/88 skulle overholdes. I sådanne tilfælde skal der gives absolut første prioritet til formålet om beskyttelse af befolkningen i forhold til overholdelsen af dette sidstnævnte direktivs bestemmelser, som midlertidigt kan tilsidesættes inden for disse tjenester (jf. i denne retning dom af 20.11.2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, præmis 67, og af 30.4.2020, Készenléti Rendőrség, C-211/19, EU:C:2020:344, præmis 42 og den deri nævnte retspraksis).

60 Domstolen har for det andet fastslået, at visse specifikke aktiviteter i den offentlige tjeneste, selv når de udøves under normale vilkår, udviser kendetegn, der er så specifikke, at deres art på afgørende vis er til hinder for en planlægning af arbejdstiden, som overholder kravene i henhold til direktiv 2003/88 (dom af 20.11.2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, præmis 68).

61 Dette er navnlig tilfældet for aktiviteter, der for effektivt at opfylde det mål af almen interesse, der tilstræbes dermed, kun kan udføres uafbrudt og udelukkende af denne ene arbejdstager, uden at det er muligt at indføre en rotationsordning, som muliggør, at nævnte arbejdstager indrømmes ret til hviletid eller hviledage, efter at den pågældende har fuldført et vist antal arbejdstimer eller -dage (jf. i denne retning dom af 20.11.2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, præmis 70-74, og af 30.4.2020, Készenléti Rendőrség, C-211/19, EU:C:2020:344, præmis 43 og 44).

62 Sådanne aktiviteter skal i henhold til artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391 fuldstændigt udelukkes fra anvendelsesområdet for direktiv 2003/88.

63 I det foreliggende tilfælde skal det afgøres, i hvilket omfang den retspraksis, der er nævnt i nærværende doms præmis 57-61, finder anvendelse på de aktiviteter, der udøves af medlemmerne af de væbnede styrker, idet det, som det er fremhævet i denne doms præmis 43 og 45, skal sikres, at anvendelsen af direktiv 2003/88 på disse ikke påvirker den korrekte gennemførelse af medlemsstaternes centrale funktioner som omhandlet i artikel 4, stk. 2, TEU.

64 I denne forbindelse skal det for det første bemærkes, at artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391 ikke kan fortolkes således, at medlemmerne af de væbnede styrker i medlemsstaterne er fuldstændigt og varigt udelukket fra anvendelsesområdet for direktiv 2003/88.

65 Som det er anført i nærværende doms præmis 55, 56 og 58, skal artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391, selv om bestemmelsen har til formål at sikre den effektive gennemførelse af centrale statslige funktioner, fortolkes indskrænkende, og har ikke til formål at undtage visse sektorer i den offentlige forvaltning som helhed, men kun visse kategorier af aktiviteter inden for disse sektorer på grund af deres særlige karakter, fra direktivets anvendelsesområde og dermed fra anvendelsesområdet for direktiv 2003/88.

66 For det første har Domstolen allerede fastslået, at artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391 imidlertid ikke kan begrunde en fuldstændig udelukkelse af ikke-civilt personale i den offentlige administration fra anvendelsesområdet for dette direktiv (jf. i denne retning dom af 12.1.2006, Kommissionen mod Spanien, C-132/04, ikke trykt i Sml., EU:C:2006:18, præmis 30-40).

67 Som generaladvokaten i øvrigt i det væsentlige har anført i fodnote 88 i forslaget til afgørelse, ville de specifikke undtagelser med hensyn til militærpersonale, der udtrykkeligt er fastsat i såvel artikel 2, stk. 2, litra c), i direktiv 89/656 som i artikel 10, stk. 1, litra b), i direktiv 2013/35, have været unødvendige, hvis artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391 generelt udelukkede medlemmer af de væbnede styrker fra sidstnævnte direktivs anvendelsesområde. Nævnte artikel 2, stk. 2, første afsnit, bestemmer ligeledes anvendelsesområdet for direktiv 89/656 og direktiv 2013/35, som det fremgår henholdsvis af artikel 1, stk. 2, i direktiv 89/656 og af artikel 1, stk. 6, i direktiv 2013/35.

68 Som generaladvokaten ligeledes i det væsentlige har anført i punkt 82 og 83 i forslaget til afgørelse, kan det for det andet ikke lægges til grund, at alle de aktiviteter, der udføres af militærpersonale, frembyder sådanne særegenheder, at de er til hinder for enhver planlægning af arbejdstiden, der overholder kravene i direktiv 2003/88.

69 Visse aktiviteter, der kan udøves af medlemmer af de væbnede styrker, såsom dem, der bl.a. er forbundet med administration, vedligeholdelse, reparation, sundhed, opretholdelse af orden eller retsforfølgning af lovovertrædelser, kan derimod ikke i deres helhed udelukkes fra anvendelsesområdet for direktiv 2003/88.

70 Det er nemlig ubestridt, at sådanne aktiviteter i princippet er omfattet af dette direktivs anvendelsesområde, når de under lignende omstændigheder udøves af arbejdstagere i den offentlige forvaltning, som ikke har status af militærpersonale.

71 Det skal imidlertid bemærkes, at undtagelsen i artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391 således finder anvendelse på samme måde på alle arbejdstagere, der udøver specifikke aktiviteter svarende til tjenester af betydning for samfundet (jf. i denne retning dom af 20.11.2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, præmis 59).

72 Selv om det er korrekt, at al militærpersonale er underlagt et krav om at stå til rådighed, som er af en sådan art, at den pågældende skal kunne være i stand til inden for en meget kort frist at blive sendt i aktion, er anvendelsen af reglerne i direktiv 2003/88 på dette militærpersonale under udøvelsen af de aktiviteter, der er nævnt i nærværende doms præmis 69, imidlertid ikke til hinder for en effektiv overholdelse af et sådant krav om at stå til rådighed, i hvert fald ikke så længe disse aktiviteter ikke udøves i forbindelse med en militæroperation, herunder i forbindelse med dennes umiddelbare forberedelse.

73 Når dette er sagt, følger det for det andet af den retspraksis, der er nævnt i nærværende doms præmis 59, at når medlemmerne af de væbnede styrker står over for tilfælde af alvorlige omstændigheder af exceptionelt omfang som omhandlet i denne retspraksis, er deres aktiviteter udelukket fra anvendelsesområdet for direktiv 2003/88 i henhold til dette direktivs artikel 1, stk. 3, sammenholdt med artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391.

74 Dette er tilfældet, når det, henset til alvoren og omfanget af samtlige relevante omstændigheder, fremgår, at det er umuligt at beskytte befolkningen og samtidig tilrettelægge de væbnede styrkers aktiviteter på en sådan måde, at hver enkelt af deres medlemmer kan drage fordel af de garantier, der er fastsat i direktiv 2003/88 med hensyn til arbejdstidens længde og hviletid, navnlig gennem en rotationsordning for personalet (jf. analogt dom af 30.4.2020, Készenléti Rendőrség C-211/19, EU:C:2020:344, præmis 47-50).

75 Det kan desuden af den retspraksis, der er nævnt i nærværende doms præmis 60, udledes, at visse kategorier af militære aktiviteter i deres helhed falder uden for anvendelsesområdet for direktiv 2003/88, når disse aktiviteter er så specifikke, at de på afgørende og varig vis er til hinder for, at kravene i dette direktiv overholdes.

76 Dette er tilfældet for de aktiviteter, der udføres af medlemmer af de væbnede styrker, som på grund af deres høje kvalifikationer eller den ekstremt følsomme karakter af de opgaver, de er blevet pålagt, kun meget vanskeligt kan erstattes af andre medlemmer af de væbnede styrker ved

hjælp af en rotationsordning, der gør det muligt at sikre, både at de maksimale arbejds- og hvileperioder, der er fastsat i direktiv 2003/88, overholdes, og at de væsentlige opgaver, som er betroet dem, udføres korrekt.

77 For det tredje skal det bemærkes, at al militærpersonale, der er indkaldt til at deltage i operationer, som indebærer en militær indsats for en medlemsstats væbnede styrker, hvad enten disse har en varig eller lejlighedsvis karakter, eller gennemføres inden for eller uden for medlemsstatens grænser, udøver en aktivitet, som i henhold til artikel 1, stk. 3, i direktiv 2003/88, sammenholdt med artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391, og i lyset af artikel 4, stk. 2, TEU, på grund af selve sin karakter skal udelukkes i sin helhed fra anvendelsesområdet for direktiv 2003/88.

78 Overholdelsen under disse operationer af de krav, der er fastsat i direktiv 2003/88, ville nemlig indebære en væsentlig risiko for, at disse operationer ikke får et positivt udfald, idet et sådant udfald forudsætter en ubegrænset og langvarig indsats fra de involverede medlemmer af de væbnede styrker, og følgelig en risiko for, at de centrale funktioner vedrørende beskyttelsen af den nationale sikkerhed eller opretholdelsen af medlemsstaternes territoriale integritet ikke vil kunne varetages på en hensigtsmæssig måde.

79 I denne sammenhæng skal der tages hensyn til den eventuelle indbyrdes afhængighed, som ikke blot foreligger mellem de nævnte operationer, men også mellem disse og andre aktiviteter, der udøves af medlemmerne af de væbnede styrker, i hvilken forbindelse det ikke ville være muligt at anvende reglerne i dette direktiv således, at de berørte myndigheder pålægges at indføre en rotationsordning eller en ordning for planlægning af arbejdstiden, uden at bringe disse samme operationer i fare i strid med kravene i artikel 4, stk. 2, TEU. Hvis det viser sig nødvendigt for en hensigtsmæssig udførelse af egentlige militæroperationer, kan det derfor ikke udelukkes, at visse af de aktiviteter, der udøves af de væbnede styrker, og som ikke direkte vedrører sådanne operationer, ligeledes i den periode, hvor disse operationer pågår, falder uden for anvendelsesområdet for direktiv 2003/88.

80 Det fremgår desuden af artikel 1, stk. 3, i direktiv 2003/88, sammenholdt med artikel 2, stk. 2, første afsnit, i direktiv 89/391, og i lyset af artikel 4, stk. 2, TEU, at alle aktiviteter, der henhører enten under den indledende uddannelse af militærpersonale, som skal sidestilles med den obligatoriske værnepligt, eller under den operationelle træning, som medlemmer af de væbnede styrker derefter er forpligtede til regelmæssigt at deltage i, er udelukket fra anvendelsesområdet for direktiv 2003/88.

81 Som den franske regering har anført, skal militærpersonale for at sikre de væbnede styrkers operationelle effektivitet under deres indledende uddannelse og deres operationelle træning således kunne konfronteres med situationer, der gør det muligt at gengive de betingelser, herunder de mest ekstreme, hvorunder de egentlige militæroperationer afvikles. Et sådant legitimt formål ville imidlertid ikke kunne nås, hvis reglerne om tilrettelæggelse af arbejdstiden, der er fastsat i direktiv 2003/88, skal overholdes under denne indledende uddannelse og den operationelle træning.

82 Ved at pålægge militærfolk sådanne uddannelses- og træningskrav sikrer medlemsstaterne i øvrigt også, at dette militærpersonales sundhed og sikkerhed er beskyttet bedst muligt under de væbnede styrkers egentlige operationer, for så vidt som disse krav gør det muligt for dem at erhverve og opretholde et højt niveau af udholdenhed under vanskelige vilkår.

83 Den omstændighed, at den indledende uddannelse, den operationelle træning og de egentlige militæroperationer finder sted i fredstid, kan ikke afkræfte konklusionen om, at disse aktiviteter fuldstændigt skal udelukkes fra anvendelsesområdet for direktiv 2003/88. De opgaver, som de væbnede styrker varetager for at sikre opretholdelsen af den nationale sikkerhed og territoriets integritet, skal nemlig kunne udføres fuldt ud også i fredstid.

84 Det skal tilføjes, at det alene påhviler hver enkelt medlemsstat, henset til bl.a. de trusler, som den står over for, dens eget internationale ansvar eller den særlige geopolitiske kontekst, som den udvikler sig i, at gennemføre de militæroperationer, som den finder hensigtsmæssige, og at fastlægge intensiteten af den indledende uddannelse og den operationelle træning, som den finder nyttig for at sikre en hensigtsmæssig gennemførelse af de nævnte operationer, uden at Domstolens prøvelse i denne henseende er mulig, idet sådanne spørgsmål skal anses for at falde uden for EU-rettens anvendelsesområde, som nævnt i nærværende doms præmis 38.

85 I det foreliggende tilfælde tilkommer det den forelæggende ret at afgøre, om den vagttjeneste, som B.K. varetager, er omfattet af et af de tilfælde, der er nævnt i nærværende doms præmis 73-83. Er dette ikke tilfældet, skal denne aktivitet anses for at være omfattet af anvendelsesområdet for direktiv 2003/88. I denne henseende kan det, henset til de sagsakter, som Domstolen råder over, ikke udelukkes, at denne ret kan anse den i hovedsagen omhandlede vagttjeneste for at udgøre en egentlig militæroperation, således at den falder uden for dette direktivs anvendelsesområde.

86 Endelig skal det præciseres, at selv når militærpersonale udøver aktiviteter, der fuldt ud er omfattet af anvendelsesområdet for direktiv 2003/88, indeholder direktivet i modsætning til, hvad den franske regering har gjort gældende, undtagelser fra de rettigheder, som direktivet indfører, og som medlemsstaterne kan påberåbe sig over for dette militærpersonale.

87 Dette gælder under alle omstændigheder for direktivets artikel 17, stk. 3, litra b) og c), der i det væsentlige gør det muligt på visse betingelser at fravige direktivets artikel 3, 4, 5, 8 og 16, både for vagt-, overvågnings- og døgnvagtaktiviteter, der er kendetegnet ved nødvendigheden af at beskytte goder og personer, og for aktiviteter, der er kendetegnet ved nødvendigheden af at sikre kontinuerlige ydelser eller vedvarende produktion.

88 Det følger af samtlige ovenstående betragtninger, at artikel 1, stk. 3, i direktiv 2003/88, sammenholdt med artikel 4, stk. 2, TEU, skal fortolkes således, at den vagttjeneste, som udøves af et medlem af militærpersonalet, er udelukket fra dette direktivs anvendelsesområde:

– når denne aktivitet finder sted inden for rammerne af den indledende uddannelse, operationel træning eller en egentlig militæroperation, eller

– når den udgør en aktivitet, der er så specifik, at den ikke egner sig til en rotationsordning for personalet, der gør det muligt at sikre overholdelsen af kravene i nævnte direktiv, eller

– når det fremgår, henset til samtlige relevante omstændigheder, at denne aktivitet er udført inden for rammerne af ekstraordinære begivenheder, som er så alvorlige og har et sådant omfang, at det er nødvendigt at træffe foranstaltninger, der er absolut nødvendige til beskyttelsen af befolkningens liv, sundhed og sikkerhed, og hvor det ikke ville være muligt at udføre foranstaltningerne på hensigtsmæssig vis, hvis alle reglerne i nævnte direktiv skulle overholdes, eller

– når anvendelsen af nævnte direktiv på en sådan aktivitet i form af et krav til de omhandlede myndigheder om at indføre en rotationsordning eller en ordning for planlægning af arbejdstiden ikke kan ske uden at bringe den hensigtsmæssige gennemførelse af egentlige militæroperationer i fare.

Det andet spørgsmål

89 Det skal indledningsvis præciseres, at i forbindelse med besvarelsen af den forelæggende rets andet spørgsmål vil udtrykket »periode med vagttjeneste« blive anvendt med henblik på at udpege samtlige perioder, hvor et medlem af militærpersonalet under sin vagttjeneste udelukkende står til rådighed for sine overordnede uden reelt at udføre en overvågningsaktivitet.

90 Det skal i øvrigt fremhæves, at det fremgår af forelæggelsesafgørelsen, at tvisten i hovedsagen udelukkende vedrører aflønning for overarbejde for de perioder med vagttjeneste, som B.K. har varetaget.

91 Med henblik på at give den forelæggende ret et brugbart svar skal det andet spørgsmål omformuleres, og det må lægges til grund, at den forelæggende ret med dette spørgsmål nærmere bestemt ønsker oplyst, om artikel 2 i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at den foreskriver, at en periode med vagttjeneste, hvorunder medlemmet af militærpersonalet er forpligtet til at forblive på kasernen, hvor den pågældende gør tjeneste, men ikke reelt udfører arbejde dér, skal anses for at være arbejdstid med henblik på fastsættelsen af aflønningen af dette medlem af militærpersonalet for en sådan periode.

92 Det skal endvidere præciseres, at besvarelsen af dette spørgsmål kun er relevant for tvisten i hovedsagen, såfremt den forelæggende ret måtte nå til den konklusion, at den i hovedsagen omhandlede vagttjeneste ikke er udelukket fra anvendelsesområdet for direktiv 2003/88.

93 Efter disse indledende bemærkninger skal der for det første erindres om, at begrebet »arbejdstid« som omhandlet i direktiv 2003/88 omfatter alle perioder med vagttjeneste, hvorunder de begrænsninger, der er pålagt arbejdstageren, er af en sådan art, at de objektivt set og i betydeligt omfang påvirker dennes mulighed for i disse perioder frit at disponere over den tid, hvorunder dennes faglige tjenesteydelser ikke er påkrævede, og at hellige sig sine egne interesser i denne tid. Når de begrænsninger, der er pålagt arbejdstageren under en bestemt periode med vagttjeneste, ikke når en sådan grad af intensitet, og disse begrænsninger tillader arbejdstageren at disponere over sin tid og at hellige sig sine egne interesser uden store begrænsninger, er det omvendt kun den tid, der er knyttet til den arbejdsydelse, som – i givet fald – faktisk er udført under en sådan periode, der udgør »arbejdstid« med henblik på anvendelsen af dette direktiv (dom af 9.3.2021, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, EU:C:2021:182, præmis 37 og 38 og den deri nævnte retspraksis).

94 Hvad angår perioder med vagttjeneste udført på arbejdssteder, der som i det foreliggende tilfælde ikke er sammenfaldende med arbejdstagerens bopæl, er den afgørende begrundelse for antagelsen om, at det, der karakteriserer begrebet »arbejdstid« som omhandlet i direktiv 2003/88, foreligger, det forhold, at arbejdstageren er forpligtet til fysisk at opholde sig på det sted, som arbejdsgiveren har anvist, for dér at være til arbejdsgiverens rådighed med henblik på straks at kunne udføre de fornødne opgaver, idet det præciseres, at arbejdsstedet skal forstås som ethvert sted, hvor arbejdstageren skal udøve en aktivitet efter arbejdsgiverens ordre, herunder, når dette sted ikke er det sted, hvor denne sædvanligvis udøver sin beskæftigelse. Eftersom en arbejdstager i løbet af en sådan periode med vagttjeneste skal opholde sig langt fra sine sociale og familiemæssige

omgivelser og har et meget lille råderum med hensyn til at disponere over den tid, hvor hans faglige tjenesteydelser ikke er påkrævet, skal hele denne periode kvalificeres som »arbejdstid« som omhandlet i dette direktiv, uanset omfanget af det arbejde, som arbejdstageren rent faktisk har udført i den nævnte periode (dom af 9.3.2021, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, EU:C:2021:182, præmis 33-35 og den deri nævnte retspraksis).

95 Det følger af det ovenstående, at hvis det antages, at direktiv 2003/88 finder anvendelse i dette tilfælde, skal en vagtperiode, der pålægges et medlem af militærpersonalet, som indebærer vedkommendes kontinuerlige tilstedeværelse på dennes arbejdssted, anses for arbejdstid som omhandlet i dette direktivs artikel 2, nr. 1), når dette arbejdssted ikke falder sammen med dennes bopæl.

96 For det andet bemærkes imidlertid, at bortset fra den særlige situation vedrørende årlig betalt ferie, som er omhandlet i artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88, begrænser dette direktiv sig til at regulere visse aspekter af tilrettelæggelsen af arbejdstiden for at sikre arbejdstagernes sikkerhed og sundhed, hvorfor det i princippet ikke finder anvendelse på arbejdstagernes lønforhold (dom af 9.3.2021, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, EU:C:2021:182, præmis 57 og den deri nævnte retspraksis).

97 Den måde, hvorpå arbejdstagere aflønnes for de perioder med vagttjeneste, som de har varetaget, henhører følgelig ikke under direktiv 2003/88, men under de relevante bestemmelser i national ret. Dette direktiv er derfor ikke til hinder for anvendelsen af retsforskrifter i en medlemsstat, af en kollektiv overenskomst eller af en aftale truffet af en arbejdsgiver, der med henblik på en aflønning af en vagttjeneste på forskellig måde tager hensyn til de perioder, hvorunder der reelt udføres arbejde, og de perioder, hvorunder der ikke udføres reelt arbejde, selv når disse perioder i deres helhed skal anses for at være »arbejdstid« med henblik på anvendelsen af det nævnte direktiv (dom af 9.3.2021, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, EU:C:2021:182, præmis 58 og den deri nævnte retspraksis).

98 Det følger af samtlige ovenstående betragtninger, at artikel 2 i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at denne bestemmelse ikke er til hinder for, at en periode med vagttjeneste, hvorunder et medlem af militærpersonalet er forpligtet til at forblive på kasernen, hvor den pågældende gør tjeneste, men uden at udføre reelt arbejde dér, aflønnes på en anden måde end en periode med vagttjeneste, hvorunder vedkommende udfører reelt arbejde.

Sagsomkostninger

99 Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den forelæggende ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagsomkostningerne. Bortset fra de nævnte parters udgifter kan de udgifter, som er afholdt i forbindelse med afgivelse af indlæg for Domstolen, ikke erstattes.

På grundlag af disse præmisser kender Domstolen (Store Afdeling) for ret:

1) **Artikel 1, stk. 3, i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/88/EF af 4. november 2003 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden, sammenholdt med artikel 4, stk. 2, TEU, skal fortolkes således, at den vagttjeneste, som udøves af et medlem af militærpersonalet, er udelukket fra dette direktivs anvendelsesområde:**

   – **når denne aktivitet finder sted inden for rammerne af den indledende uddannelse, operationel træning eller en egentlig militæroperation, eller**

   – **når den udgør en aktivitet, der er så specifik, at den ikke egner sig til en rotationsordning for personalet, der gør det muligt at sikre overholdelsen af kravene i nævnte direktiv, eller**

   – **når det fremgår, henset til samtlige relevante omstændigheder, at denne aktivitet er udført inden for rammerne af ekstraordinære begivenheder, som er så alvorlige og har et sådant omfang, at det er nødvendigt at træffe foranstaltninger, der er absolut nødvendige til beskyttelsen af befolkningens liv, sundhed og sikkerhed, og hvor det ikke ville være muligt at udføre foranstaltningerne på hensigtsmæssig vis, hvis alle reglerne i nævnte direktiv skulle overholdes, eller**

   – **når anvendelsen af nævnte direktiv på en sådan aktivitet i form af et krav til de omhandlede myndigheder om at indføre en rotationsordning eller en ordning for planlægning af arbejdstiden ikke kan ske uden at bringe den hensigtsmæssige gennemførelse af egentlige militæroperationer i fare.**

2) **Artikel 2 i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at denne bestemmelse ikke er til hinder for, at en periode med vagttjeneste, hvorunder et medlem af militærpersonalet er forpligtet til at forblive på kasernen, hvor den pågældende gør tjeneste, men uden at udføre reelt arbejde dér, aflønnes på en anden måde end en periode med vagttjeneste, hvorunder vedkommende udfører reelt arbejde.**

Underskrifter